
albán írók között kosovóban

Jugoszláviai utazás

PUSZTAI JÁNOS

BEVEZETŐ

Gyors visszapillantás: 1972. augusztus kilencedikén, valamivel éjjel előtt szálltam vonatra Bukarestben, útitársam: Romulus Guga író, ritka szakállas, megtermett fiatalember, a marosvásárhelyi *Vatra* főszerkesztője, a magyar nyelv ismerője, Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvének román tolmacsolója. Saját kérésére, közös utazásunk végéig magyarul beszélgetünk. Belgrádba tizedikén délben 13 óra 15 perckor érkezünk, itt óránkat hátravisszük, egy órával megfiatalítjuk magunkat, csomagjainkkal a Beograd Dunav állomás előtti buszhoz csörgetünk, és bevitetjük magunkat a központi pályaudvarra, ahonnan délután 3 óra körül indulunk Kosovo poljéba, házigazdáinkhoz, az albán írókhoz.

Véletlenül ismerősök, illetve Romulus rokonai botlanak belénk: egy szabadkai házaspár. Klári néni, aki harminc évvel ezelőtt látta utoljára Romulust, erősködött, látogassunk el hozzájuk, Szabadkára. Elkísérték a kosovói vonathoz, megvárták az indulást, odaadóan, észrevehető szeretettel integettek utánunk, kedvességük mindkettőnket meghatott. Az alacsony, gömbölyű néni története: sokáig özvegykedett, első férje, a két világháború között híres román labdarúgó, szerencsétlenségére, kocsijával Temesvárnál a Begába zuhant, és elpusztult. Klári néni Pancsovára költözött a szüleihez, három évtizedig élt magányosan, aztán — vonaton — összetalálkozott első, immár szintén megözvegyült, szerelmével, és hozzáment feleségül. Ha nő lennék, a mozgó vonatablakban állva, jobb kézzel integetnék a kedves elmaradóknak, ballal pedig zsebkendőt nyomogatnék a szememhez.

Jugoszláv időszámítás szerint, 15 óra 5 perctől 22 óráig vonatoztunk Kosovo poljéig. Útközben megismerkedtünk egy volt partizánnal, legalábbis ő azt mondta magáról. Az ő vendégszeretete is határtalan, vesz nekünk fagylaltot és egy-egy negyed liter ásványvizet. Kicsit lehangelődik, amikor bejelentjük, helyesebben, hadonászva mutatjuk, adjuk érté-

sére: szeszes italt nem fogyasztunk. Mondom Gugának magyarul: ez most biztosan bigottaknak vagy huncutoknak néz bennünket. Guga elővesz valahonnan egy skatulya pirulát, azt rázza a kitarató, zömök expartizán orra előtt, tenyérrel nyomogatja a homlokát, és fájdalmasan fintorog, ezzel teljesen megnyeri útitársunk bizalmát. Később egy kétgyermekes banktisztviselővel és egy 18 éves orvostanhallgatóval, mindkettő szerb és hatalmas termetű, ismertet meg bennünket, Romulus hazai baracklekvárral, én belgrádi narancssal kínálok a gyerekeket. Szorgalmasan esznek, maszatolják magukat, a banktisztviselővel közben leiratja velem az éppen kéznél levő újvidéki *Magyar Szóra*, hány éves vagyok, odafirkálom: 38, ő hihetetlenül néz, a bajuszomat mutogatja, és gömbölyű vállát leejtve mutatja, öregember vagyok, aztán kihúzza magát, tekintélyes mellét domborítja, Já goszpogyica!, mondja, kisasszony, a lekváros gyerekekre pillantok, jót nevetünk, akkor mondja, hogy férje nemrég gépkocsi-baleset áldozata lett, ettől meghatódom, és mutatom családi fényképeimet, persze, vesztetre, mert a tíz év körüli, mongolos arcú, fekete kislány, rémesen hadarva szerbül, majdnem lehúz, adjam meg neki a fiam címét, legyen, van még hely a *Magyar Szó* margóján.

Végre, meglehetősen elcsigázottan, Kosovo poljében leszállhattunk a vonatról, útitársaink siettek a priština buszhoz, mi pedig az Írószövetség-nél kapott tájékoztatás értelmében vendéglátóinkat vártuk a néptelen peronon, türelmetlenkedtünk, szidtuk jellemző szervezőképességünket, aztán feltűnt két fiatalember, közeledtek, bemutatkoztak, és egy Fiat Specialba ültettek. Egyikük, később megtudtam: hivatásos sofőr, vezetett, a másik, kis termetű, sovány, szemüveges, szóval tartott bennünket. Rexhep Ismajlinak hívják, mutatkozott be ezúttal nyomatékosan, nyelvész, az albánt, szerbet, franciát és a románt beszéli, mindjárt láttam, a románt kegyetlenül töri, és ezzel lehűtött: be leszek a nyelvdobozba zárva... Románul megkérdeztem, mikor érünk Priština-ba, Kosovo fővárosába, mire ő franciául tudomásomra hozta: Dečaniba megyünk. Akkor tudtam meg, hogy Dečani az albán határ közelében, pompás helyen, hegyvidéken fekszik. Este negyed tizenegy-től éjszaka negyed egyig utaztunk a Fiattal, eleinte jó, azután kimondottan rossz úton mentünk, számos falun haladtunk át; a néptelen út, mely fölött az összenőtt, a vastagon beporosodott akácok valóságos alagutat alkottak, a lőrésekkel épített magas kőkerítések, mogorva, az udvar belsejébe húzódó házak, bedeszkázott ablakú gazdasági épületek, sötét kocsmák nyomasztóan hatottak rám.

Befutottunk Dečaniba, majd a kis fürdőtelepülésen áthajtva, megérkeztünk a villához, ahol elszállásolnak. Azem Shkreli, a kosovói Íróegyesület elnöke és több más író fogadott bennünket, kezet fogtunk, néhány szóval üdvözöltük egymást, leültünk a villa márványborítású előcsarnokában, elővettem egy fél liter szilvóriumot, kínáltam őket, azután Gugával a kijelölt szobába mentem. Nyomban lefeküdtünk, a fáradság mindkettőnket levert.

Augusztus 11., péntek

Nyolc után keltünk, azután lementünk a földszintre, asztalhoz ültünk, reggeliztünk, (sós túró, méz, tea). Asztalunkhoz telepedett Shkreli elnök, író, költő, 7 kötet szerzője, 34 éves, hullámos hajú, barna, középtermetű,

Rrahman Dedaj költő, az Íróegyesület titkára, rövidnadrágban, mezítláb, majdnem kopaszon, Luan Starova prózaíró, esszéista, ugyancsak rövidnadrágban, barnán, zömöken, roppant férfias hanggal, nagyon közvetlen modorral; hamar kaptam az alkalmon, megmutattam nekik több erdélyi magyar folyóiratot, újságot, (*Igaz Szó, A hét, Megyei Tükör*), és átadtam az *Illés szekeren* című regényem egyik magyarul és franciául dedikált példányát. (A francia dedikációt Guga diktálta, így minden tévedésért ő a felelős.) Luan Starova megjegyezte franciául, hogy Strugában találkozott Farkas Árpáddal. Egyébként semmit nem tudnak a romániai magyar irodalomról, a jugoszláviai magyar irodalomról azonban sokat tudnak, egy csapásra felsoroltak jó néhány író, költőt, Ács Károlyt, Fehér Ferencet, Végel Lászlót.

Reggeli után az elnök javasolta, nézzük meg a völgyben meghúzódó kolostort, amely a XIII. században épült pravoszláv létesítmény csúnya, lomha kőkerítéssel, szemetes bejárattal, nagy, félig feljárt, félig füves, rönkökkel teleszórt udvarral, amelynek közepén márványlapokkal borított templom magasodik. Bementünk, a bejáratnál, immár a rideg félhomályban, kis zacskó tömjént vettem, hadd ismerkedjenek vele otthon a fiaim, tapasztalgassák. A templom belseje mindenütt nyomott, sötét, ortodox levegőt áraszt, a falakat szenteket ábrázoló ferskók borítják. Egyik helyen koporsó alakú, valami bakra helyezett, lepellel fedett építmény áll, fejtől kovácsoltvas örökmécs és homokkal töltött edény található, a hívek, ezúttal nők, vékony, barna gyertyákat gyújtanak, azokat beállítják a lapos bádogedény homokjába, üveg alá helyezett szentképeket csókolnak meg, keresztet vetnek, azután letérdelnek, és féloldalasan a vásott kövezeten csúszva, gondolom, magukat ilyenformán megalázva, tehát: vezekelve, többször átbújnak, áttörekednek a hosszúkás építmény alatt. Minden átkúszás után többször keresztet vetnek.

Templomnézés után a füves udvarrészbe húzódtunk, lefényképeztünk magunkat. A kolostor pincéjéből sűrű, vörös bort hoztak, amit, az üveget kézről kézre adva, hamarosan megittunk. Tőlünk nem messze négycsapú artézi kútból tiszta, hideg, kívánatos víz ömlött. Az ég éppen olyan tiszta volt fölöttünk.

Vendéglátóinkkal a fűvön üldögélve tudtam meg: a kosovói Íróegyesületnek 60 tagja van. A kiadó terve évente kb. 180 kötet, de nemigen teljesíti.

A kolostorvizit után visszatértünk a villába, a teraszon kávé ittunk, nyeles rézedényben hozta a pincér. A teraszon megint talákoztunk Rexhep Ismajlival, a nyelvészrel, vele együtt asztalunkhoz telepedett Beqir Musliu költő, 27 éves, sovány, fekete hajú, szemüveggel is kissé rosszul látó fiú, 5 verseskönyv és 1 regény szerzője. Rexhep mondja: Kosovóban albán egyetem működik több fakultással. Van egy állami színház és minden városban félprofesszionista színjátszó együttes, van az albánoknak 3 irodalmi lapjuk, több napi- és hetilapjuk, azonkívül rádiós és tévéadójuk Prištinában.

Irodalmi díjaik: a December és a November 19-díj. A tavalyi December díjat Ali Podrimja költő kapta *Torzó* című kötetéért. 30 éves, 6 verseskönyv és 1 novellagyűjtemény szerzője, középtermetű, barna, keménykötésű.

Este fél hétkor visszatértünk a teraszra, ezúttal Anton Pashku prózaíróval és Ali Podrimjával ismerkedtünk meg. Pashku hajlott hátú, őszes,

kefefrizurás, valószínűtlenül sápadt, talán tüdővész. Később csatlakozott hozzánk Mensur Raifi kritikus, költő, író. Hosszú arcú, majdnem a feje bubjaig kopasz, papos kinézetű. Mondja franciául, hogy mar járt Romániában. Az erkély sarkában ülünk, hideg, nyugtalanító szél fúj, velünk szemben hatalmas, a sötét égbe fűrődő fenyők, balra a távolban kopasz hegycsúcs, melynek albán neve: Bjeshket e nemuna. Kilenc óra előtt vacsorázunk, az elnök bemutatja szép feleségét, aki harmadéves egyetemista és két gyermek, egy fiú és egy kislány anyja. Barna, sok szajfesteget használ, ami hátrányára van. Oroszul gagyogtam neki; mutogatva értekeztünk, a kisfiú, négyéves forma, időnként Gugához szaladt, a térdébe kapaszkodott, mőszjő, mőszjő, mondta neki. Anyjára hasonlít. Shkreli itt adott fejénként 200 dinárt, költőpénznek. Valaki albánra tanított, papírszalvétára írta a következő szavakat: mēngjes = reggeli, drekē = ebéd, darkē = vacsora, gestene = gesztenye, pasule = paszuly.

Augusztus 12., szombat

Nyolc óra van, Romulus Guga még alszik, és talán mondanom sem kell, horkol. Éppen az ő regényét, *A bolond és a virágot* olvasom, de a szagatott, nehéz, kínos fűrészeléshez hasonló hang miatt nem megy az olvasás, minduntalan elakadok, kijövök a sodromból; nem vagyok képes a román szövegre figyelni. Kinn pompás az idő, valami csendes zümmögés, suttogás üli meg a fenyvest, felfigyelek: szép jellegzetessége ennek a tájnak, főként a villa környékének, hogy hiányzik az otthon, Erdélyben annyira elterjedt és általam minden nyaraláskor, kiránduláskor megútt, megátkozott táskarádió, a vásári ördögdoboz, csend van tehát, csupán elvétve zúg fel valahol gépkocsimotor vagy kocog el erkélyünk alatt néhány, fát, gondosan darabolt vastagabb gallyat cipelő lovacska, fehér kalapos albánok lépdelnek mellettük, kettészelt hegyes disznótökhöz hasonló kalapjuk körül túllt viselnek, így turbánosoknak látszanak, menés közben jobb kezükkel rendszerint a ló hátára erősített fatartóba (kisebb méretű fűrészbaknak látszik) kapaszkodnak, mezítláb szaporáznak a fürdőtelep központja felé lejtő úton.

A fenyők miatt szagatott-kéknek látszó égre bámulok, eszembe jut, az éjszaka ismeretlen, roppant szép nővel tünnyöldtem, kezdeményezéseimre még emlékszem, a fejleményekre nem. Az erkélyre könyökölök: a fegyvesben nők kötögetnek, horgolnak, beszélgetnek; nem lelkesítenek. Abban maradok: túl megszokottak, egyszerűek és talán — csúnyák.

Dél előtt mindketten lemegyünk a központba, vásárolok, és a postahivatalban megírok három képeslapot, majd az izzasztó, zavaró, idegesítő hőségben bejárjuk a település üzleteit, nézegetjük az árut, az árat, hűsítőt iszunk, az egész központban friss kenyér szaga terjed, nem messze nyitott ajtajú húsüzlet látszik, az ajtófélfára fehér túllt erősítettek a legyek ellen, azon át véres köpenyes férfi látszik, amint ide-oda ugrik, gesztikulál, törőronggyal a betolakodott legyeket hajkurássza, a szomszédban levő ruhaüzletből zavaros lé ömlik a járdán át egy meredek, szemetes térre, szaglik, de sem az elárúsítók, sem a vásárlók nem zavarthatják magukat. Az utunkba eső szelídgesztenyésben (egészen Nagybánya környékén érzem magamat) három albán gyerekekkel találkozunk, szeder-szedésből jönnek, szijasak, napsütöttek, maszatosak, kosarukból egy-egy

szem szedret vesznek ki, megkínálnak, Romulus lefényképezi őket, jutalomként cigarettát kérnek, rágyújtanak, és hihetetlen élvezettel füstölnek. Egyikük a villa bejáratáig kísér bennünket, még kér cigarettát, de Guga már megbánta, hogy adott nekik; határozottan elhessegeti a kölyköt.

A teraszon immár ismerős írók asztalához telepedünk, ásványvizet iszunk, valamit beszélgetünk, Guga az *Echinorot* (kolozsvári egyetemisták háromnyelvű — román, magyar, német — lapja) mutogatja, én unatkozom, alig várom, hogy a szobába térhessek. Délután Guga regényét olvasom, majd — akaratlan szundítás végén — tervem, elgondolásom szerint, hozzáfogok a IX. fejezet fordításához. Nem nehéz szöveg, több helyen azonban pontatlan. Az Írószövetség díjával kitüntetett könyv témája (felismerhető, a korban elhelyezhető valóságáv örültekházába vetített képe) jó, találó, de a megírása kissé felszínes, az a gyanúm, merkantilista, különben az író bevallott szándéka: mindenáron tetszeni az olvasónak. Könyvoldalnyi szöveggel végeztem, abbahagyom, Romulus az erkélyen ül, vagy inkább fekszik a csikorgó nyugágyban, és *Adio, Arizona* című regényén dolgozik, majd bejön, felolvass belőle, őszintén megbámulom: milyen tisztán fogalmaz már első változatban, később — mintegy kiengesztelésül a vélt untatásért — szól, olvassak valamit az írásaimból. Kapok az alkalmon, a *Zsé birtoka* nálam levő 59. és 60. fejezetét olvasom fel, egészen fellelkesedik, felajánlja: mihelyt elkészül, az egész könyvet lefordítja. Nyugi, nyugi, mondom, közben örülök; ismét alkalmam volt látni: a Zsével jó úton járok.

Vacsorára finom sült pisztrángot kaptunk ízetlen, vizenyős krumplival és egyáltalán nem savanyú savanyúsággal. Evés közben hozzánk ült Rifat Kukaj, a priština-i rádió szerkesztője, író, 18 kötet szerzője, alacsony, barna, pipás, a negyvenen túl. Nem sokkal ezután átjött más asztaloktól egy montenegrói és egy kosovói szerb, a montenegrói Petar Sarić, magas, nyílt tekintetű, kétkötetes költő, a *Stremljenja* című szerb újság szerkesztője, a kosovói Ljuba Popović, gimnáziumi tanár, négykötetes költő, közéleti író, kissé öszes, kefefrizurás, velem egyidős. A magam részéről csúnyán tördeltem az oroszt, de mindkettőjükkel meglehetősen jól beszélgettem, visszahúzódo természetem ellenére, hamarosan jó ismerősök lettünk; Jánosnak, helyesebben: Jánásnak szólítottak.

Augusztus 13., vasárnap

Borotválkozom, reggelizünk, azután az előcsarnokba telepszünk, hallgatjuk a számunkra hermetikusan zárt albán nyelvet, a *Rilindja* című, sokoldalú napilapot forgatjuk, amikor megunjuk, Guga a szobába megy írni, én pedig a fenyvesben leereszkedem a völgybe, az országúton átkopogva a kolostorkerítés melletti mezei útra térek. Visszatekintek; jövet sokszor megcsúsztam a meredeken, igazán tartanom kellett magamat, nehogy elvágódva nevetségessé váljak a csellengő, pihenő, jövő-menő írók előtt. A kolostor melletti úton első megfigyelésem az, hogy Nagybányán érzem magam, mindenütt gyümölcsfákat látni, alma-, körte- és szilvafákat, az erdőben szelidgesztenyefát, fenyőt és keserűgombát. Rövidesen ideges türemlésekkel rohanó hegyi folyóhoz értem, partján füzek és égerek, a parton napozók hevertek, valamint dinnye- és körteárusok, az utóbbiakat darázsrajok környékezték, a sekély vízben meztelen gye-

rekek lubickoltak, a part egész hosszában szokatlan nagyságú, kihúzott antennájú táskarádiók bömböltek. A folyón korlát nélküli, billegő deszkájú híd nyikorgott.

Hatalmas, forró termésköre telepszem, alóla zöld gyík leskelődik, jegyzetfüzetem zörgése láthatóan izgalomban tartja.

Hosszan időztem a lármás víz, a dinnyehalmok árnyékában bóbiskoló kofák, a bokáig-bugyogós parasztasszonyok, a füvön kis- és nagydolgotkat végző szurtos kölykök közelében, de az a gondolatom támadt, lesétálok Dečani központjába, alig haladtam azonban ötven métert az országúton, amikor egy mellém surranó kocsira lettem figyelmes, Shkreli elnök nyitotta a koci ajtaját, és mutatta, üljek be, tartsak velük, mármint feleségével és két gyerekével, a kislánnyal és a kisfiúval, akit máris mősziőnek szólítok. Dečaniban az asszony kenyeret vásárolt, kérdeztem szerbül, mennyi kilója ennek a kiváló fehérségű, még forró kenyérnek. Apró, szabályos, erősen pirosra festett körmű ujjain mutatta: két dinár, és hozzátette: buk. Tehát, albánul a kenyeret buknak hívják. Ezzel is többet tudok.

Az erkélyen levő nyugágyon jegyzetek, jegyzetek, innen szelíd hegyoldalakra látni, mindenütt fenyők, alattuk házikók, nyaralók. Embercsoportok heverésznek a gyepen, kártyáznak, söröznek, és, elvértve, olvasnak, a dečani út felől kolompszó hallatszik; kecskenyáját terelnek arra. Olykor lovasszekerek tűnnek fel. Megfigyelem, hogy az albán parasztasszonyok egy része hosszú, derékig érő, fekete fejkendőt és vastag, fekete harisnyát visel. Ebben a forráságban is.

12 óra 45 perc; Romulus alszik, előbb csendesesen, azután egyre fokozottabban horkol. Sokat alszik.

Tehát a kenyér albánul: buk.

Estefelé a klubszobában tévét nézek, amerikai szerelmes filmet vetítenek, időnként megszakad a langyos szerelmi intrika-sor és hirdetések ugranak be; fényes-fehér jégszekrények.

Augusztus 14., hétfő

Korán keltünk, úgy hat óra körül, háromnegyed hétkor reggeliztünk, azután Shkreli kocsijába ültünk, és bementünk Pećebe. Luan Starova jött velünk, így négyen voltunk, rohamosan melegedő időben robogtunk, vagy inkább suhantunk a sima, kerekek alá búvó, kukorica- és búzaföldek mellett kanyargó, emelkedő-lejtő országúton; jól érzem magam, mert ez első kirándulásom ezen a tájon. Újra felfigyelek: minden olyan, mint otthon, még a búzakereszt is, de a fűzfák is, meg a több helyen előforduló, a földtáblák végében elterülő kákás, sásas lapos, amit Szatmáron balkánnak hívnak. Mégis felfedeztem valamit, ami mifelénk ismeretlen, az útszéli muzulmán temetkezési helyeket. A muzulmánok félelmetes alázatának, egyben elpusztíthatatlanságának jelképei ezek a temetők. Szikár, jeltelen sziklák állnak ki a gyepes földből, sírdombot nem látni véletlenül sem. (Kételkedem: valóban temetők voltak ott? Vendéglátóink így magyarázták.)

Pećben Shkreliék meghívtak egy kávéra, a szálloda nagy kerthelyiségében ültünk le, a Bistrica szelídebb szakaszánál, de itt is zúgott a víz alaposan. Nézelődtem, a várost magas hegyek, kopasz csúcsok veszik fél-

körbe, friss, hideg levegőt lehelnek rá. Képeslapokat vettem, a kávéasztalnál megírtam őket, és mihelyt indultunk tovább, Rugovo felé, bedobtam, a levélszekrénybe; hátha hamarabb ér haza, mint én, hadd lássa a család, hol mászkálok. Végül mégsem mentünk Rugovóba, a kísérőink szerint legjellegzetesebb albán helységbe, mivel szokatlanul rossz, nehéz az út arrafelé, Starova megjegyzi, hogy rugovai, a falubeliek roppant hagyománytisztelők, erősek (ezt ő jól példázza), jók, adakozók, ugyanakkor igen agresszívek, ha megbántják őket. Fenséges sziklák között állunk meg, jobbra több száz méter magas sziklafal, balra a kegyetlen Bistrica vize kékesfehéren vágatott a vörös márványhoz hasonló köveken, Starova elmondta, hogy minden könyvének hőse legalább egyszer iszik abból a forrásból, amely embermagasságnyira, irdatlan sziklafalból buzog, ömlik, szökik, ugyancsak kékesfehéren, a Bistrica fölött. Én nem mernék odamenni, de az útszéli, megszelídített, betonformába tört forrásból, a Derovicából jókat kortyolok, majd Gugával a közeli bolthajtásos, hangulatos hídra állunk, átfogjuk egymás vállát, hogy Shkreli elnök lefényképezzen bennünket.

Pećben megint megálltunk, sétáltunk, az albán írőkkel fém egylejeseket cseréltünk fém egydinárosokra, nézegettük a kirakatokat, a rendkívüilen tiszta kisvárost. Starova kérdezte, hány magyar van Romániában, az ujjaimon mutattam, ő ugyancsak az ujjain mutatta, hány albán él Jugoszláviában, azután rám bökött: — Mérnök? Pillanatokig nem értettem, mit akar, azután restelkedve tiltakoztam, sőt, legyintettem: — Munkás, munkás. Nemá inzsinyér. Hiába volt a tiltakozásom, nem fogta fel, mit magyarázok. (Elhatározom, megmosom a Romulus fejét. Nagyzol. De miért éppen velem?) A központból az autóbuszállomásra hajtunk, meg kell váltanunk a Dubrovnikig szóló jegyet. Dubrovnik Déry Tibor kedvenc városa, mondom Gugának. Mondanám is, miért, de eszembe jut, hogy az albánok előtt mérnököt csinált belőlem. Ingerülten védekezik, magyarul mondja: — Hát hogy értessem meg ezekkel, hogy munkás vagy, a termelésben dolgozol, hiszen azonnal kétségbe vonják íráságotat. Náluk ez felfoghatatlan helyzet. Ravasz vagy, jegyzem meg nevetve. Hirdess, aminek akarsz.

Hazafelé menet Decaniban megkértem Shkrelit, legyen a segítségemre fürdőnadrág-vásárlásnál. Szívesen jött velem az üzletbe, és én előre örvendtem, milyen jól megmártódom délután a Bistricában. Ebből azonban nem lett semmi, mert Petar Sarić költő meghívott kis nyaralójába, a fenyők közé, legutóbbi verseskönyvét dedikálta. Ott találtuk Ljuba Popovićot is; szívélyesen beszélgettünk (mutogattunk), újságban, könyvekben lapoztunk.

Két óra múlva, Gugát hátrahagyva, felmentem a szobába. Lentről a vörösfenyők közül szakadatlanul, édesdeden áradt felém a földön üldögélő albán asszonyok elnyújtott, panaszos éneke.

Augusztus 15., kedd

Az este korán feküdtem le, mert vacsora közben elaludt a villany. Gyertyavilág mellett ettünk.

A reggelinél csatlakozik hozzánk a két szerb, Petar és Ljuba, velük egész kényelmesen, francia—orosz—szerb keverék nyelven értekezem,

Petar említi, van két kislánya, Nataša és Jelena, Ljuba arról beszél, hogy a felesége magyar, egyik fiát Stefánnak (Pistá) hívják.

Mindkét költő filozófiát tanult a priština-i egyetemen. Petar Mirko Kovač szerb író könyvét mutatja, egy regényt, élénken olvas fel belőle, és oly lelkesen gesztikulál, mintha értenénk a szöveget. Annyit sejtek: erotikus részről van szó, a jellemzés, a jelenet pontos, művészi megírása ragadja el.

Reggeli után Romulusszal a Bistricára megyünk, a szerbek lekísérnek az országútig, és azzal búcsúznak: szervusz. Önkéntelenül elnevetem magam, amire kézzel-lábbal magyarázzák: a Vajdaságban tanulták ezt a köszöntést. Eszembe jut, hogy évekkal ezelőtt Konstancán egy lengyel turista csokolommal köszönt el tőlem. Említem ezt Gugának, amire úgy mosolyog, hogy fénylik ritkás szakála.

A Bistrica mérges kis folyó, hatalmas terméskövek állnak az útjában. Ezen a szakaszon is gyakori a vörös márványhoz hasonló kőzet. A víz görcsberántóan hideg, de Guga azért kövekbe kapaszkodva, nagy elszántsággal guggol benne, később fényképeket készítünk. A folyó környéke, a hirtelen hegyeket leszámítva, a mi Láposunk környékéhez hasonlít, mindenütt fűzfákat és égereket látni.

Miután meglegelem a hideg, gyors vizet, Guga egy magasfeszültségű villanyoszlop betonalapzatán szárítkozik, románul a Reistag égéséről olvas, én egy szerb újságmaradványra telepszem a sovány fűvű parton, és a térdemre tárt füzetbe jegyzek, ezt a jegyzőkönyvet írom. Az előbb köveket ütöttem össze, kíváncsi voltam, lehetséges-e tüzet csiholni úgy, ahogy *á* és *b* teszik a *Zsé birtok*ában. Nekem nem sikerül, de azzal vigasztalom magam, hogy túlságosan porlékony az itteni kő.

Átlábaltam a Bistricán szelídgesztenyét szedni, mert Romulus azt mondja, ő még olyat nem látott. Miután mezítláb óvatosan megközelítetem a gesztenyést, törtem egy szűrős burkokkal tele ágat, majd megindultam a folyóparton lefelé, kénvelmesebb gázlót kerestem, nem messze talákoztam Rexheppel, a nyelvészsel, Pashkuval és Ali Podrimjával. Rexhep rövid beszélgetésünk alatt elmondta, Pashku a jugoszláviai albánok legnagyobb prózaírója. Művei filozófiai fogantatásúak.

Fél egykor indulunk haza, útközben dinnyés szekeret látunk, Guga nem bírja ki, megkérdi az albán parasztot, hogy a dinnye kilója, az az újján mutatja: 2 dinár.

Az ebédnél, szerencsétlenségemre, legyet találtam a savanyúságban. A bárka alakú kis tálat diszkréten eltoltam magam elől.

Délután aludtam, majd a Guga-regényt fordítottam.

A vacsora jó volt, utána tévét néztem.

Augusztus 16., szerda

Ma lusta vagyok; már tíz óra van, de még nem jegyeztem fel semmit.

Fél tizenegykor leereszkedünk tegnapi helyünkre, a Bistrica partjára. Guga itt fordítani akar tőlem. A Lidércnyomás című novellámat ajánlom, ez a *Zsé birtok*a egyik előtanulmánya. A betonalapzaton ülünk, két kislány, meglepően szépek, napozik a közelünkben; oda-odakapjuk a szemünket.

Délután a lefordított Guga-írást tisztázom, közben beszélgetünk; nem-

zetről, nemzetiségről, diktatúráról, világpolitikáról, gazdaságról, Déry-
roi, Szoltsenyicinroi, Sztalinról, Biagaroi, Argnezirói, Stancuroi es ter-
meszelesen, magunkról, irodázásainkról az irodalomban, az en viaszas
helyzelemről, ami Guganak nagyobb kérdés, mint nekem.

Lenagolodom, hazagondolok.

Meg van három napunk Decaniban.

Augusztus 17., csütörtök

Titóval álmodtam az éjszaka, valami építőtelepen, malteres deszkákon
üldögéltünk, régi időről beszélgettünk. Tito bacsinak szólítottam.

Kint élénken sült a nap. Az előcsarnokban tanyazom, körülöttem al-
bánul beszélgetnek, egyetlen szót sem értek. Guga a klubszobában
Shkreliivel interjút készít, lapja, a *Vatra* számára. Valahonnan elnyújtott
muzulmán zene hallatszik. Csunya, igénytelen nők jönnek-mennek, talán
író nők vagy írófeleségek.

Délután író—olvasó találkozóra megyünk Junikba, egy 5000 lakosú
községbe. Rettenetes, rögös-köves-poros úton haladunk legalább egy óra
hosszat, egyik helyen ki kell szállnunk, hogy a kocsink valahogy át-
óvatoskodják egy apró, lyukas fahídon. A községben a Bufet feliratú
helyiség előtt néhány asztal, turbános férfiak ülnek mellettük, közelük-
ben, a fal mentén asszonyok és öregek kuporognak törökülésben. A ko-
csikból kibúvó írókat szurtos kölyöksereg veszi körül, pénzt kérhetnek,
mert albánul erélyesen magyaráznak nekik, amire elkotródnak, csak
messziről bámeszkodnak. A találkozót nagy, új épületben, az iskolában
rendezik. Az iskola előtti, bekerített, keskeny téren partizánhősök mell-
szobrai, a folyosón pedig az albán történelem nagyjainak képei. A te-
remben, ahova belépünk, százfőnyi nézőközönség (sok tanuló) vár ben-
nünket, lehangol, hogy a „nép”-ből, a turbánosok közül senki nem jelent
meg; az egyedüli parasztkínézetű ember, zsiros kalappal, az iskolaszolga.
Mondom Romulusnak: itt is úgy megy, mint nálunk. Megható azonban,
gondolom magamban, hogy a világnak ebben az eldugott, észrevétlen
sarkában én, magyar író — felolvasok. Amikor rám kerül a sor, erősen
kell tartanom magam, hogy ne remegjen a kezem, amikor olvasok, an-
nál is inkább, mert a közönségen kívül egy izgő-mozgó tévékamera is
szembenéz velem. Az *Illés szekeren* című könyvem végéről, Ifjú György
„Omlatag életem” kezdetű belső monológjából mondok el néhány sort,
mihelyt elhallgatok és égő szemmel felnézek, kitör a taps. Erős, hivatalos
taps.

Augusztus 18., péntek

Reggelizés közben Guga azzal dicsekszik, hogy nemrég Konstancán
evett csigát, rákot és — macskát; mint író, mindent akar tudni, min-
den ízt meg akar ízlelni. Fintorgok, de mondom neki: nálunk, Nagybán-
nyán sok a békaevő, márciusban járnak békászni, kézikosárral és késsel
felszerelve mennek, a zöldnyálás vízből kikapott áldozatot ott helyben,
a serdülő fűvű árokparton megfosztják két hátsó lábától, mert csak de-
réktől lefelé eszik; ha látná a sok nyiszáló suhancot, a békáknak szinte
kiugrik a szemük kinyukban. Guga óvatosan hallgat, nem a legnagyobb,

legalábbis nem a megszokott élvezettel szürcsöli a teáját. Nekem tetszik a helyzet. Kedves beszélgetésünket Kerveshi költő, műfordító zavarja meg, előzetes egyezés értelmében, ma Guga-verseket akar franciára fordítani, és a kiokumlat szöveget albanná alakítja. Isten mentse az ilyen csapástól írásaimat, gondolom, miközben megyünk a riviérára, azaz a Bistrica nem legnigiénikusabb partjára. Útközben alkalmam nyílik Muhamed Kerveshit figyelni: sovány, fekete, nagy fogú, enyhén görbe lábú, roppant mozgékony, bőbeszédű és állandóan vitatkozik, talán inkább alkuszik, mint valami szatócs; a saját versei közül legalább tízet ültetett át franciára azzal, hogy R. G. majd románosítja és hozza a *Vatrában*. Észleleteimet magyarul közlöm Romulusszal, de nem hederit rám; jó boltra számít: úgy gondolja, hogy a lefordított versekért tiszteletdíjat kap. (Élcelődöm vele, amikor Shkreli tapintatosan tudomására hozza: csak a fordítót díjazták). Szóval, a szeles napsütésben leülünk a gyepre, és megkezdődik a silabizálás, a szavak kínos keresése, egyeztetése és akkor a legszórakoztatóbb, amikor hozzám fordulnak, hogy ez vagy az a szó mit jelent franciául, én pedig, mintha táltos lennék, szinte mindig megmondom, eltalálom.

Félrehúzódok, feljegyzéseimet készítem. Hátamnál zúg a folyó, előttem a hegyoldalon ritkás szelidgesztenye-erdő leng, a parton rádióadó, gumibotos, sűrű ruhás rendőr ül, nem messze tőle fürdőnadrágos vagy egyszerűen gatyás emberek a partot erősítik; köveket, rönköket, égerfákat fednek be földdel, homokkal, kavicssal, kővel. A folyón, amint már említettem, rozoga híd vezet át, azon túl, a hegy felőli szűk síkságon szétszedhető faházikók vannak, mezőgazdasági munkások ideiglenes szállásai, mindenik házikó körül sok a gyerek, és jócskán látni irgalmatlanul bő bugyogós nőket is, amint szabadtúzon főzkörélnék. Süldő legénykéek fedetlen kézikosarakkal trappolnak át a kattogó hídon, a kosarakban pucérkenyér és körte, esetleg szilva található; minden gyereket külön darázscsoport kísér.

Könnyű, de kényelmetlen szél fúj. (A nők viselete izgalmas; majdnem bokáig érő szoknyát hordanak, szoknyájukat lent összefogják, biztosítófüvel, így jön létre a szoknyanadrág, amelyben úgy néznek ki, mint az a kövér, tojással tele tyúk, amelyiknek hasán porba csüng a tollazata.) Megemlítem ezt Romulusnak, de nem törődik velem; már a hatodik vers lefordításánál tartanak.

Hazafelé menet, a kolostor udvarán lófarokban megkötött hajú, papucsos papnövendéket láttam. Hatalmas termetén bokáig érő reverenda volt; számomra szokatlan jelenség.

Az ebédnél az Íróegyesület elnöke bejelenti: Peőbe megyek este felolvasni, egyúttal tudtomra adja, hogy száz dinár minden fellépés. Később Guga a *România Literară*-nak, én az *Utunk*-nak küldök képeslapot azzal a hírrel, hogy Junikban szerepeltünk. Erről különben — egészen kicsiben, nevemet némileg eltorzítva — beszámolt a *Rilindja*.

Peőben szép, tágas, új bútorzatú klubteremben, közönség hiányában, egymásnak olvastunk fel. Amíg mi a szövegeinket mondtuk, a városka főterén sűrűn hullámozott a tömeg, korzózott, akárcsak Szatmáron a villanyóra alatt. Jobbat mi sem tehettünk, betolakodtunk a színes, hangos tömegbe, és le meg fel jártunk az aszfaltos főutcán, mintha körmeneten vettünk volna részt; jobboldalt mentünk, baloldalt jöttünk, a priština-i rádió egyik munkatársa ment mellettem, kiváló politikus lehetett,

minduntalan olyasmit kérdezett, amire a nyelvi korlát miatt nem tudtam volna kielégítő választ adni, ezért mosolyogva azt mondtam: én nem politikus, hanem író vagyok, itt pedig: vendég. Ezen rogyásig szórakozott, kacagva átfogta a vállam, annyira megtetszettem neki. A korszórl abba a kerthelyiségbe mentünk, ahol Shkreliel és Starovával jártam, vagy másfél órát tartózkodtam itt egy apró, púpos költő, Ali Muszaj, egy jóképű, derék, fiatal festő és egy öregedő színész nő társaságában. A költő be volt rúgva, sokat locsogott, a karomat rángatva többször eldicsekedte, hogy a nagyapja huszár volt az osztrák—magyar hadseregben. Az asztalnál mindenki dőlt a kacagástól, én pedig csak másnap tudtam meg, hogy ez az emberke, akit már sokszor láttam dülöngőzni a villánk környékén, az albánok egyik legkiválóbb humoristája.

Most, lefekvéskor, pontosan 23 óra (Otthon 24.)

Augusztus 19., szombat

Kosovói nyaralásunk utolsó napja. Petar Sarić és Ljuba Popović költők korán reggel meglátogatnak; búcsúzni jöttek. Sok duma, nevetgélés, címcseré után csókkal válunk el. Még ott-tartózkodásukkor bekopogtat Kerveshi, az albánból franciára fordított versei tökéletesített szövegét hozza; körülményesen, sok magyarázat, technikai, stilisztikai utasítás közben átadja Romulusnak.

Ebéd után megajándékozunk az elnököt egy fél liter szilvóriummal és egy kis üveg konyakkal. Behívattja a kasszását, és leszámoltat fejenként 1000 dinárt. Hajnalban az elnök kocsiján indulunk Pećbe, onnan autóbusszal Dubrovnikba megyünk.

Ma, ittlétünk óta először, esik az eső, kellemetlenül hűvös az idő. Vége az idénynek, mindenki csomagol, többen, közöttük a két kedves költő, már elhajtottak.

Augusztus 20., vasárnap

Az este a kosovói Íróegyesület nagyszabású búcsúvacsorát adott a tiszteletünkre, az elnök mellett ültem, nagyon kedves volt, kimondottan kár, hogy a becsípéstől rettegve, csak óvatosan iszogattam. Az elnöktől tanultam meg, milyen jóízű a sült hal feje. A márványteremben rendezett lakomán hamarosan tetőfokra hágott a jókedv, az albán rádió egyik formás, kellemes énekesnője feledhetetlen dalokkal szórakoztatta a társaságot, mindenkit magával ragadott az albán népdalokkal, miközben gyakran Gugára tekintett; Guga elbűvölten feszengett székén, és minduntalan felhívta figyelmemet a sikerére. Semmi érzélgősség, hűtöttem le, hajnalban kelünk... Hangos vidámságban telt el az este, Ali Muszaj költő sokáig szavalt, gesztikulált, szövege minőségét abból mértem le, hogy egyesek a hosszú, fehér, tányérok, üvegekkel, poharakkal tele asztalt csapkodták neveltükben, később az immár beszszelt Ali hozzám jött, kérdezte, tetszett-e nekem. Intettem: nagyon. Ebben megnyugodott, tovább mulatott és mulattatott.

Éjjel fél egykor fekvődni mentünk, négykor talpon voltunk, és már jött is Shkreli, hogy a cseperésző esőben Pećbe vigyen bennünket. A

peći autóbuszállomáson már zuhogott, alig vártuk, hogy a hatalmas kocsi vezetője felengedjen, az elnök is felkapaszkodott, segített elhelyezni a csomagjainkat, azután a begyújtott motorral indulásra kész kocsiban összeöleleztünk, megcsókoltuk egymást, az elnök leszállt, de továbbra is bennünket nézett, integetett, az ablakon át meghatódva láttam: könnyes a szeme. Percek múlva, az úton felhívtam erre Guga figyelmét: — Nem is olyan zárkózottak az albánok. — Nagyon rendesek, mondta, majd szokása szerint hozzátette: — Hát mondtam én neked!

Keskeny hegyiúton kanyargunk, egymást érő alagutakon robogunk át, hamarosan teljes pompájában kibomlik előttünk a félelmetesen fenséges kosovói táj. A busz fiatal vezetője elnyújtott énekbe fog, többen csatlakoznak, órák hosszat énekelnek; kiválóan érzem magam, a mély völgyeket bámulom, tehenek, juhok, emeletes téglaházak, színes kocsik, traktorok látszanak odalenn, itt fenn pedig egyszer csak a kényelmes, párnázott ülésű buszban a lelkes éneklésen is átüt valami erős, gyanús szag, valaki a vezetőhöz lép, megkopogtatja a vállát, magyaráz neki, a vezető az útszélre húz, megáll, mosolyogva, elnézően szimatol, és barackot nyom egy, láthatóan kétségbeesett, hatéves forma fiúcska fejére, akit a szülei kézen fogva, türelmetlenül, restelkedve vezetnek az útszéli bokrok közé tisztálkodni.